

مأخذشناسی افسانه‌ تحریف قرآن

□ محمد مولوی

□ دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث

مقدمه

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ (حجر / ۹)

دشمنان از دیر زمان، قرآن را هدف گرفته و به هر وسیله ممکن در هتک حریم مقدّس آن کوشیده‌اند، از جمله وسایلی که در این زمینه به کار می‌رود، القای شبهه تحریف این کتاب عزیز است که دشمنان زیرک از بیرون و دوستان نابخرد از درون، دست به دست هم داده و در این راستا قدم برمی‌دارند.

تحریف، نوعی دگرگونی و انحراف در متن است که به شکل معنوی یا لفظی انجام می‌گیرد. تحریف معنوی، برداشت انحرافی و تفسیر سخن بر خلاف مقصود گوینده است. این نوع از تحریف، هم ممکن و هم واقع شده است.

تحریف لفظی به معنای کم و زیاد کردن الفاظ قرآن است. به اتفاق همه مسلمانان، این نوع تحریف در قرآن تحقق نیافته و قرآن همواره محفوظ مانده و با تواتر قطعی، نسل به نسل قرائت شده و به دوران معاصر انتقال یافته است.

شواهد تاریخی فراوانی، از جمله حافظه شگفت‌انگیز عرب عصر نزول و علاقه آنان به حفظ قرآن و انس با فصاحت و بلاغت و آهنگ معجزه‌آسا و تقدس آن و توصیه‌های ویژه پیامبر اسلام به تلاوت و حفظ قرآن، بر صیانت قرآن دلالت دارد. علاوه بر شواهد تاریخی، دلایل عقلی و روایی گوناگونی، از جمله آیات تحدی، اوصاف قرآن و آیه ذکر، از عدم تحریف قرآن حکایت می‌کند.

اما با وجود این، بعضی از دوستان ناآگاه یا دشمنان مغرض، در طول تاریخ اسلام همواره در صدد ضربه زدن به اسلام بویژه قرآن بوده و سخنان شبهه‌انگیز خود را به گونه‌های مختلفی بیان کرده‌اند. از طرف دیگر، دانشمندان و علمای اسلام بویژه تشیع همواره در صدد دفاع از ساحت قرآن برآمده و کتابهایی را در ردّ شبهات قائلان به تحریف نوشته‌اند، اما از آنجا که مسئله تحریف قرآن علاوه بر نگاه‌های مستقل، می‌تواند در بستر علوم مختلف، مورد بررسی قرار گیرد، لذا این پژوهش سعی دارد به معرفی کتابهای تحریف‌ناپذیری قرآن، که یا به طور مستقل و یا در ضمن علوم مختلفی همچون «تفسیر قرآن»، «علوم قرآن» و... نگاشته شده، پردازد.

۱. کتب مستقل در اثبات تحریف‌ناپذیری قرآن

ابراهیم عوض، *سورة النورین التي یزعم فريق من الشيعة أنها من القرآن الکریم*، القاهرة، دار زهراء الشرق، بی تا، ۵۲ ص، وزیری، عربی.

ابن فضال، ابوالحسن علی بن الحسن، *کتاب التنزیل من القرآن و التحریف*. اسلامبولی، سامر، *ظاهرة النصّ القرآنی تاریخ و معاصره*، دمشق، الاوائل، ۲۰۰۲ م، ۱۶۰ ص، رقی، عربی.

اعجاز حسین، محمد، *ازالة خرافات شکوریه جواب تحریف قرآن*، ۱۹۳۲ م، اردو. امروهوی، سید احمد حسین، *شائبة الکذب و التقصان عن تنزیه الرحمان*، کانپور، مطبع عزیز، ۱۳۰۷ ق، اردو (نقوی، ۱۳۸۴: ۳۹۶).

امروهوی، سید زیرک حسین رضی، *تفهیم القرآن*، دهلی، مقبول پریس، ۱۹۱۱ م، ۶۰ ص، اردو (نقوی، ۱۳۸۴: ۲۰۸).

انصاری، قاضی فقیرعلی عامل، *خلفاء ثلاثه کا ایمان اور مسأله عدم تحریف*

قرآن، لاهور، امامیه کتب خانه، ۱۶ ص، اردو (نقوی، ۱۳۸۴: ۲۹۰).

انواری، جعفر، *انگاره تحریف قرآن*، قم، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ۱۳۸۴ ش، ۲۰۸ ص، رقی.

بروجردی، میرزا مهدی، *برهان روشن (البرهان علی عدم تحریف القرآن)*، تهران، بوذرجمهری، مصطفوی، ۱۳۷۴ ش، ۱۹۰ ص، رقی.

بروجردی، مهدی، *کتابات ورسالات حول اثبات عدم التحریف* (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۴۲). بلستانی، سید علی شرف‌الدین، *مکتب تشیع و قرآن*، کراچی، دار الثقافة الاسلامیه، ۱۴۱۰ ق، اردو (نقوی، ۱۳۸۴: ۵۹۶).

پانی پتی، غلام حسین، *تقدیس القرآن عن شبهات اهل الطغیان*، لاهور، رفاه عام پریس، اردو.

پویا، میرزا مهدی، *اصالت قرآن مجید* (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۴۲).

التقوی الکهنوی، السید علی نقی بن السید ابی الحسن، *تحریف القرآن*، اردو.

تهرانی، آقابزرگ، *التقد اللطیف فی نفی التحریف عن القرآن الشریف*.

جعفریان، رسول، *افسانة تحریف قرآن*، ترجمه محمود شریفی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۲ ش، ۱۳۸ ص.

جعفریان، رسول، *اکذوبه التحریف بین السنة و الشيعة*، چاپ دوم، قم، المجمع العالمی لاهل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۹ ق، ۱۴۷ ص، رقی، عربی.

جوادی آملی، عبدالله، *نزاهت قرآن از تحریف*، تحقیق علی نصیری، چاپ دوم، قم، اسراء، ۱۳۸۴ ق، ۲۱۴ ص، وزیری.

الحائری الاصفهانی الهمدانی، ملا عبدالرزاق، *الفیصل فی تحریف الكتاب*.

الحائری اللاهوری، سید علی بن ابی القاسم، *موعظة تحریف القرآن*.

الحائری الیزدی، عبدالکریم، *رسالة مختصرة حول عدم تحریف القرآن*.

حاجی کلباسی، *الاشارات فی عدم تحریف الكتاب* (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۴۶).

الحرّ العاملی، محمد بن الحسن، *تواتر القرآن*، تصحیح سید محمدهادی گرامی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۸۴ ش، ۱۲۸ ص، وزیری، عربی.

حسن زاده آملی، حسن، *قرآن هرگز تحریف نشده*، ترجمه عبدالعلی محمدی

شاهرودى، قم، قيام، ۱۳۷۱ ش، ۱۵۰ ص، رقى.

الحسينى الجلالى، السيد محمدرضا، دفاع عن القرآن الكريم، ۱۴۲۱ ق، ۲۱۰ ص، وزيرى، عربى.

الحسينى الشهرستانى، هبةالدين محمدعلى، تنزيه التنزيل، ترجمه عليرضا خسروانى، تبريز، كتاب فروشى صابرى، ۱۳۳۱ ق، ۲۰۷ ص، وزيرى.

الحسينى المرعى النجفى، السيد شهابالدين، القول الفاصل فى الرد على مدعى التحريف، تحقيق محمدرضا جديرى نژاد، قم، مكتبة آيةالله العظمى المرعى، ۱۴۲۴ ق، ۷۲ ص، رقى، عربى.

الحسينى الميلى، السيد على، التحقيق فى نفس التحريف، چاپ دوم، قم، الشريف الرضى، ۱۴۱۷ ق، ۴۰۰ ص، وزيرى، عربى.

الحلو، السيد محمدعلى، التحريف و المحرفون (رصد تاريخى للاسباب و الدوافع)، قم، مؤسسة السبطين العالميه، ۱۳۸۴، ۱۱۰ ص، رقى، عربى.

حيدرى، حبيب الله و رقيه لطفى، قرآن هرگز تحريف نشده است، قم، نشر روح، ۱۳۸۵ ش، ۸۸ ص، رقى.

الخوئى، ابوعقوب يوسف بن طاهر بن يوسف بن الحسن، تنزيه القرآن الشريف عن وصمة اللحن و التحريف.

الرشتى، عبدالحسين، كشف الاشتباه، چاپ دوم، تهران، المطبعة العسكرية الامپراطوريه، ۱۳۶۸ ق، ۲۱۵ ص، وزيرى، عربى.

الرشتى، عبدالحسين، نفحة طفيف نور من الله فى اخماد نار موسى جاراالله.

الرضوى، السيد مرتضى، آراء علماء المسلمين فى التقيه و الصحابه و صيانة القرآن الكريم، چاپ دوم، بيروت، الارشاد، ۱۴۱۱ ق، ۲۶۲ ص، وزيرى، عربى.

الرضوى، السيد مرتضى، المنتقى من كتاب آراء علماء المسلمين فى التقيه و الصحابه و صيانة القرآن الكريم، بيروت، الارشاد، بى تا، ۱۳۷ ص، وزيرى، عربى.

الرضوى، السيد مرتضى، عصمة القرآن من الزيادة و النقصان، قم، مؤسسه دار الهجره، ۱۳۸۰ ش، ۲۷۲ ص، وزيرى، عربى.

الرضوى، سيد سعيداختر، رسائل، قم، انصاريان، ۱۴۱۶ ق، ۹۶ ص، رقى، عربى.

رضوى، سيد سعيداختر، نظرة مستعجلة فى مسألة تحريف القرآن، مخطوط، اردو. سعدى ياسين، البرهان على سلامة القرآن من الزيادة و النقصان، چاپ چهارم، بيروت، الكتب الاسلاميه، ۱۳۹۸ ق، ۱۲۰ ص، رقى، عربى.

سلطان آبادى، محمدحسين، مبرم البرهان فى تحريف القرآن و فضائح اهل العدوان. السليماني، محمد بن سليمان، كشف الحجاب و النقاب فى وجه تحريف الكتاب. شريفى، محمود، اسطورة التحريف، دراسة فى مسألة التحريف عند الشيعة و السنه، تحت نظر آيةالله محمدهادى معرفت، قم، ۱۳۷۴ ش.

الشهرستانى، السيد محمدحسين، رساله حفظ الكتاب الشريف عن شبهة القول بالتحريف.

شهرستانى، هبةالدين، نزاهة المصحف الشريف عن النسخ و النقص و التحريف. الصافى الكلبايگانى، لطف الله، القرآن مصون عن التحريف، قم، دار القرآن الكريم، ۱۴۱۲ ق، ۱۰ ص، رقى، عربى (صحتى: ۱۳۷۴: ۱۴۶).

الصفافى الكلبايگانى، لطف الله، صوت الحق و دعوة الصدق، چاپ سوم، بيروت، دار التعارف للمطبوعات، ۱۳۹۶ ق، ۹۳ ص، وزيرى، عربى.

الصفافى الكلبايگانى، لطف الله، مع الخطيب فى خطوطه العريضه، چاپ سوم، تهران، مكتبة الصدر، ۱۳۸۹ ق، ۱۹۴ ص، رقى، عربى.

الصيرفى الكوفى، ابوجعفر محمد بن الحسن، التحريف و التبديل.

طاهرى الخرم آبادى، السيد حسن، تحريف القرآن اسطورة ام واقع، تعريب تحسين البدرى، تهران، المجمع العالمى للتقريب بين المذاهب الاسلاميه، ۱۴۲۷ ق، ۱۶۴ ص، رقى، عربى.

طاهرى خرم آبادى، سيد حسن، عدم تحريف قرآن، قم، بوستان كتاب، ۱۳۸۵ ش، ۱۷۶ ص، رقى.

طباطبايى، سيد محمدحسين، تاريخ قرآن (هفت گفتار منتخب از تفسير الميزان در اثبات اصالت قرآن و رد بر تحريف قرآن)، ترجمه سهيلا دين پرور، نشر فرهنگ قرآن، ۱۳۶۱ ش، ۱۴ ص، رقى.

عابدينى، فيض الله، تحريف قرآن (توهم يا حقيقت)، تهران، مركز انتشارات

عابدينى، فيض الله، تحريف قرآن (توهم يا حقيقت)، تهران، مركز انتشارات

توسعة علوم، ١٣٨١ ش، ٩٦ ص، رقعی.

العاملی، الانتصار (اهم مناظرات الشيعة في شبكات الانترنت)، بيروت، دار السيره، ١٤٢١ ق، وزيری، عربی.

العاملی، السيد جعفر مرتضى، حقائق هامة حول القرآن الكريم، چاپ دوم، بيروت، دار الصفوة، ١٤١٣ ق، ٤٧٧ ص، وزيری، عربی.

عاملی، سيد جعفر مرتضى، پژوهشى نو درباره قرآن كريم، ترجمه محمد سپهری، قم، شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی، ١٣٧٤ ش، ٣٦٤ ص، وزيری.

عاملی، سيد جعفر مرتضى، حقائق مهم پیرامون قرآن كريم، ترجمه سيد حسن اسلامی، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ١٣٧٥ ش، ٣٣٢ ص، وزيری.

عبائی خراسانی، محمد، جمع القرآن و تألیفه (صحتی، ١٣٧٤: ١٤٧).

عسگری، السيد مرتضى، القرآن الكريم و روایات المدرستین، قم، کلیة اصول الدین، ١٣٧٨ ش، ٨٥٦ ص، وزيری، عربی.

عسگری، سيد مرتضى، اديان آسمانی و مسئله تحريف، ترجمه سيد حسن افتخارزاده سبزواری، تهران، روزبه، ١٣٥٦، ٦٢ ص، رقعی.

العلائی، صادق، اعلام الخلف بمن قال بتحريف القرآن من اعلام السلف، قم، مرکز آفاق، ١٤٢٥ ق، ٣ جلد، وزيری، عربی.

العلوی، يحيى بن الحسين بن القاسم بن الحسن، الرد على من زعم ان القرآن قد ذهب بعضه (موسوی دارابی، ١٣٨١: ٢٨٠).

فضل الله، السيد عبدالكريم، تهمة التحريف بين المسلمين الشيعة و السنة، بيروت، دار الهدى، ١٤٢٥ ق، ١٦٤ ص، رقعی، عربی.

القرشى، باقر شريف، سلامة القرآن الكريم من التحريف، ١٤١٨ ق، ٨٠ ص، جيبی، عربی.

القزوينی، السيد علاء الدين امير محمد، شبهة القول بتحريف القرآن عند اهل السنة، چاپ دوم، بيروت، توزيع دار المحجة البيضاء، ١٤٢١ ق، ١٦٠ ص، وزيری، عربی.

القزوينی، السيد علاء الدين امير محمد، القائلون بتحريف القرآن السنة ام الشيعة، سيدی، ١٤٢٥ ق، ٢٣٠ ص، وزيری، عربی.

الفقاری، ناصر بن عبدالله بن علی، اصول مذهب الشيعة الامامية الاثنى عشرية، چاپ دوم، ١٤١٥ ق، عربی.

الكجورى، باقر، هداية المرتاب في تحريف الكتاب لمن اخطأ او اصاب.

كرپالويی، طالب حسين، مسألة تحريف القرآن، چاپ دوم، لاهور، جعفريه دار التبليغ، بی تا، ٦٢٣ ص، رقعی، اردو.

الكركي، عبدالعال، رسالة في نفى النقيصة بعد الاجماع على عدم الزيادة.

كوراني، علی، تدوين قرآن، ترجمه سيد محمود عظيمی، تهران، سروش و مؤسسه فرهنگي طه، ١٣٧٩ ش، ٢٠٦ ص، رقعی.

الكوفي العلوي، ابوالقاسم علی بن محمد، التبديل و التحريف.

مؤسسة الامام علي (عليه السلام)، سلامة القرآن من التحريف (الحسن، ١٤٢١: ١١٦).

المجمع العالمي لاهل البيت (عليهم السلام)، صيانة القرآن الكريم من التحريف، لجنة البحوث و الدراسات، قم، ١٤٢٢ ق، ٩٥ ص، رقعی، عربی.

المجمع العالمي لاهل البيت (عليهم السلام)، اسطورة تحريف القرآن، لجنة البحوث و اجوبة الشبهات، قم، ١٤٢٢ ق، ١٢٠ ص، رقعی، عربی.

محمدي (نجارزادگان)، فتح الله، تحريفنا يدري قرآن، تهران، مشعر، ١٣٨٤ ش، ٢٥٦ ص، وزيری.

المحمدي (نجارزادگان)، فتح الله، سلامة القرآن من التحريف و تفنيد الافتراءات على الشيعة الامامية، تهران، مشعر، ١٤٢٤ ق، ٧٥٨ ص، وزيری، عربی.

محمود سعد، دفاع عن القرآن الكريم في وجه الملاحدة و المغرضين، دار المعرفة، ١٩٩٢ م، ٣٢٠ ص، وزيری، عربی.

المدرس الماهر التبريزي الخياباني، عبدالرحيم، آلاء الرحيم في الرد على تحريف القرآن الكريم، بی جا، ١٣٨١ ق، ٦٣ ص، رقعی، عربی.

مدرّس، علی اصغر، عدم تحريف در قرآن (صحتی، ١٣٧٤: ١٤٦).

مركز الرساله، سلامة القرآن من التحريف، ١٤١٧ ق، ١١١ ص، رقعی، عربی.

مسرور نعيم، عبدالباقي، تنزيه القرآن الشريف عن التغيير و التحريف.

المصري الازهری، زكي الدين محمد بن محمد سند، تنوير الازهان في الرد على

مدعی تحریف القرآن.

مطهری، مرتضی، تحریف قرآن، ترجمه شیخ روشن علی خان سلطان پوری، ۱۹۹۵ م، اردو (نقوی، ۱۳۸۴: ۱۶۹).

المعرب الطهرانی، محمود بن ابی القاسم، كشف الارتباب عن تحریف كتاب ربّ الارباب، مخطوط.

معرفت، محمدهادی، تحریف ناپذیری قرآن، ترجمه علی نصیری، قم، مؤسسه التمهید و سمت، ۱۳۷۹ ش، ۲۷۹ ص، وزیری.

المعرفه، محمدهادی، صيانة القرآن من التحریف، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۳ ق، ۳۲۸ ص، وزیری، عربی.

معرفت، محمدهادی، مصونیت قرآن از تحریف، ترجمه محمد شهرابی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶ ش، وزیری.

المنامی، عایشه یوسف، شیعة امامیه در برابر قرآن، ششمین کنفرانس بین المللی وحدت اسلامی، ۱۳۷۲ ش، ۲۱ ص، رقی.

مهدوی (فخر کرمانی)، سید احمد، افسانه تحریف قرآن، کانون انتشار، ۱۳۵۰ ش، ۲۸۸ ص، وزیری.

موسوی دارابی، سید علی، اسطوره تحریف، مشهد، امامت، ۱۳۸۱ ش، ۳۵۲ ص، وزیری.

میلانی، سید علی، شیعه و تحریف قرآن، ترجمه محمدافضل حیدری، لاهور، مصباح القرآن ترست، ۱۴۱۰ ق، ۱۴۱ ص، اردو (نقوی، ۱۳۸۴: ۴۱۹).

نجفی، حسن فخرالدین، تحریف قرآن کا قائل کون، تألیفات شیعه هند.

نصر الدجوی، یوسف احمد، الجواب المنیف فی الرد علی مدعی التحریف فی الكتاب الشریف، مطبعة النهضة الادبیه، ۱۳۳۱ ق، ۲۷۲ ص، رقی، عربی.

نعیم آبادی، غلامعلی، تحریف در آموزه های دینی، قم، مؤسسه فرهنگی انتشاراتی توسعه قلم، ۱۳۸۲ ش، ۲۶۴ ص، وزیری.

نقوی جونپوری، سید سبط حسین، صفائح العقیان فی تبیان تحریف القرآن، لکنهو، اثنا عشری، ۱۳۰۴ ق، اردو (نقوی، ۱۳۸۴: ۴۲۶).

نقوی، ثاقب، قرآن همارا عقیده، لاهور، مکتبه الرضا، ۱۴۰۸ ق، ۸۰ ص، اردو (نقوی، ۱۳۸۴: ۴۸۶).

نوری طبرسی، میرزا حسین، رساله در ردّ كشف الارتباب (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۴۱).

هندی، سید محمد مجتبی، ترجمه كشف الاشتباه.

الهدجی، عبدالرحمان المهدی، الحجّة علی فصل الخطاب فی ابطال القول بتحریف الكتاب، ناشر، مؤلف، ۱۳۶۳، ۲۵۰ ص، وزیری، عربی.

واحدی نیسابوری، ابوالحسن علی بن احمد، نفی التحریف عن القرآن الشریف.

الیزدی الاصفهانی، السید علی بن محمد حسن، غالیة البیان فی عدم التحریف (نجفی، ۱۴۲۳: ۴۰۷).

یزدی، محمد صالح بن عبدالرحیم، التنزیل و التحریف (حجتی، ۱۳۷۰: ۴۹۹).

۲. کتابهای ضمنی و غیر مستقل

درباره تحریف ناپذیری قرآن در علوم مختلف، از جمله در علم «تفسیر قرآن»، «علوم قرآن» و... بحث می شود. در این قسمت به تفکیک به معرفی کتابهایی می پردازیم که درباره این موضوع مباحثی را مطرح کرده اند.

۱-۲. کتب تفسیر قرآن

آل غازی، عبدالقادر ملاحویش، بیان المعانی، دمشق، مطبعة الترقی، ۱۳۸۲ ق، عربی، ج ۳، ص ۲۷۶، ج ۴، ص ۴۹۳.

اصفهانلی نجفی، شیخ محمد حسین، مجد البیان فی تفسیر القرآن، تهران، مؤسسه بعثت، ۱۳۶۶ ش، ص ۱۳۸-۹۹.

اندلسی، ابو حیان محمد بن یوسف، البحر المحيط فی التفسیر، بیروت، دار الفکر، ۱۴۲۰ ق، عربی، ج ۶، ص ۴۶۸.

بروجردی، سید ابراهیم، تفسیر جامع، چاپ سوم، تهران، کتابخانه صدر، ۱۳۷۵ ق، ۵۲۸ ص، وزیری، ج ۱، ص ۱۵-۲۷.

بلاغی نجفی، محمد جواد، آلاء الرحمان فی تفسیر القرآن، قم، بنیاد بعثت،

۱۴۲۰ق، وزیری، عربی، ج ۱، ص ۱۸ و ۲۷.

ثقفی تهرانی، محمد، *تفسیر روان جاوید*، چاپ سوم، تهران، برهان، ۱۳۹۸ ق، ج ۱، ص ۱۹.

حسینی جرجانی، سید امیر ابو الفتح، *آیات الاحکام*، تهران، فرید، ۱۴۰۴ ق، ج ۱، ص ۵۷-۶.

الحسینی شاه عبدالعظیمی، حسین، *تفسیر اثنی عشری*، تهران، مطبعة الکلینی، ج ۱، ص ۲۱، ج ۷، ص ۸۶ (موسوی دارابی، ۱۳۸۱: ۲۹۲).

حسینی همدانی، سید محمد حسین، *انوار درخشان*، تهران، کتاب فروشی لطفی، ۱۴۰۴ ق، ج ۹، ص ۳۴۵.

حسینی همدانی، سید محمد باقر، *ترجمه تفسیر المیزان*، چاپ پنجم، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۷۴ ش، ج ۱۲، ص ۱۴۶-۱۹۳.

خمینی، سید مصطفی، *تفسیر القرآن الکریم*، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۱۸ ق، عربی، ج ۱، ص ۴۲۹، ج ۲، ص ۱۶۴ و ۳۵۵.

خویی، سید ابوالقاسم، *بیان در علوم و مسائل کلی قرآن*، ترجمه محمد صادق نجمی و هاشم زاده هریسی، چاپ دوم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۵ ق، ۷۲۷ ص، وزیری.

خویی، سید ابوالقاسم، *البيان فی تفسیر القرآن*، تهران، کعبه، ۱۳۶۴ ق، ۵۵۷ ص، وزیری، عربی.

دراز، محمد عبدالله، *النبأ العظیم نظرات جدیدة فی القرآن*، چاپ سوم، کویت، ۱۳۹۴ ق.

دروزه، محمد صحت، *تفسیر الحدیث*، قاهره، دار احیاء الکتب العربیه، ۱۳۸۳ ق، عربی، ج ۱، ص ۱۱۹، ج ۲، ص ۱۶۲.

الروحانی النجف آبادی، علی، *الفرقان فی تفسیر القرآن*، نجف اشرف، الآداب، ۱۳۹۰ ق، ج ۱، ص ۸ (موسوی دارابی، ۱۳۸۱: ۲۹۳).

ریاضی رضاخانی، حشمت الله، *ترجمه بیان السعادة فی مقامات العبادہ*، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۲ ش، ج ۱، ص ۲۱۴ و ۲۱۵، ج ۸، ص ۳۶ و ۳۷.

السبزواری، محمد، *الجدید فی تفسیر القرآن المجید*، بیروت، دار التعارف، ۱۴۰۲ ق، ج ۳، ص ۱۷۲.

شریعتی، محمد تقی، *تفسیر نوین*، چاپ پنجم، تهران، شرکت سهامی انتشار، بی تا، ص ۱۶-۳۹.

شعرانی، ابوالحسن، *مقدمه تفسیر منهج الصادقین*، تهران، کتاب فروشی اسلامیة، ۱۳۴۰ ش، وزیری.

شیخ طوسی، محمد بن حسن، *التبیان فی تفسیر القرآن*، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی تا، ج ۱، ص ۳-۴.

الشیرازی، السید محمد، *تفسیر تقریب القرآن الی الاذهان*، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۰ ق، ج ۱۴، ص ۱۹ (موسوی دارابی، ۱۳۸۱: ۲۹۲).

صادقی تهرانی، محمد، *البلاغ فی تفسیر القرآن بالقرآن*، قم، مؤلف، ۱۴۱۹ ق، عربی، ص ۲۶۲ و ۴۸۱.

صادقی، محمد، *الفرقان فی تفسیر القرآن*، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۵ ق، ۴۶۰ ص، وزیری، عربی، ج ۱، ص ۴۲-۴۹.

ضیاء آبادی، سید محمد، *قرآن و قیامت یا تفسیر سوره قیامت*، تهران، کتاب فروشی صدوق، ۱۳۹۹ ق، ص ۲۵۰-۳۲۶.

الطباطبائی، السید محمد حسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۱ ق، ۳۷۷ ص، وزیری، عربی، ج ۱۲، ص ۱۰۴-۱۳۳.

طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، ترجمه علی کرمی، تهران، فراهانی، ۱۳۶۰ ش، ج ۱، ص ۲۶.

طیب، سید عبدالحسین، *اطیب البیان فی تفسیر القرآن*، چاپ دوم، انتشارات بنیاد فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۲ ق، ۵۲۸ ص، وزیری، ج ۱.

الفتونی، ابوالحسن، *مرآة الانوار و مشکوة الاسرار*، قم، اسماعیلیان، ۳۶۲ ص، رحلی، عربی، ص ۳۶-۵۲.

فرید گلپایگانی، حسن، *بینات الفرید*، تهران، مروی، ۱۳۹۹ ق، ۲۳۸ ص، وزیری، عربی، ج ۱.

فیض کاشانی، ملامحسن، *الاصفی فی تفسیر القرآن*، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۱۸ ق، عربی، ج ۱، ص ۱۹۲.

فیض کاشانی، ملامحسن، *التفسیر الصافی*، تحقیق حسین اعلمی، چاپ دوم، تهران، صدر، ۱۴۱۵ ق، عربی، ج ۱، ص ۴۵.

قرشی، سید علی اکبر، *تفسیر احسن الحدیث*، چاپ سوم، تهران، بنیاد بعثت، ۱۳۷۷ ش، ج ۵، ص ۳۳۶.

القرطبی، ابو عبدالله محمد بن احمد، *الجامع لاحکام القرآن*، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۳۱۹ ص، رحلی، عربی، ج ۱.

کاشانی، فتح الله، *تفسیر کبیر منهج الصادقین*، تهران، کتاب فروشی اسلامیة، ۱۳۴۰ ش، وزیری، ج ۱، ص ۱۲.

گنابادی، سلطان محمد، *تفسیر بیان السعادة فی مقامات العبادة*، چاپ دوم، بیروت، مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۸ ق، عربی، ج ۱، ص ۱۹-۲۰.

مازندرانی خواجهی، محمد اسماعیل، *الدرر الملتقطه فی تفسیر الآیات القرآنیة*، تحقیق سید مهدی روحانی، قم، دار القرآن الکریم، ۱۴۱۴ ق، ص ۳۸.

مغنیه، محمد جواد، *تفسیر المبین*، بیروت، دار الجواد، ۱۴۰۳ ق، ص ۲۳۸ (موسوی دارابی، ۱۳۸۱: ۲۹۲).

مفید، محمد بن محمد، *تفسیر القرآن المجید*، تحقیق سید علی ایازی، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۲۴ ق، عربی، ص ۳۵۱-۵۴۸-۵۴۷.

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، *تفسیر نمونه*، چاپ هفتم، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ ش، ج ۱۱، ص ۱۷-۳۱.

مکارم شیرازی، ناصر، *الامثل فی تفسیر کتاب الله المنزل*، قم، مدرسه امام علی ابن ابی طالب (علیه السلام)، ۱۴۲۱ ق، عربی، ج ۲، ص ۳۸۴، ج ۴، ص ۴۳۸، ج ۸، ص ۳۰-۲۰، ج ۱۴، ص ۲۰، ج ۱۵، ص ۳۶ و ۳۴۳، ج ۱۶، ص ۱۲، ج ۱۷، ص ۴۹۸.

الموسوی الخوانساری، محمد صادق، *ضیاء التفاسیر*، ۱۲۹۴ ق، ۵۱۲ ص، سلطانی، ج ۱.

میرجهانی الطباطبائی، السید حسن، *تفسیر امّ الکتاب*، تهران، صدرا، ۱۳۹۸ ق،

ص ۹ (موسوی دارابی، ۱۳۸۱: ۲۹۲).

نهادندی، محمد، *نفحات الرحمان فی تفسیر القرآن*، چاپ سنگی، ۱۳۵۷ ق، سلطانی، عربی.

۲-۲. کتب علوم قرآنی

الاصفی، علی محمد، *دراسات فی القرآن الکریم*، بیروت، مکتبة النجاح، ۱۳۸۵ ق، ۲۸۷ ص، وزیری، عربی، ص ۲۶۹-۲۸۷.

ابن طاووس، سید رضی الدین علی، *سعد السعود*، قم، الشریف الرضی، ۱۳۶۳ ش، وزیری، عربی، ص ۲۰-۲۱.

احمدی، مهدی، *قرآن در قرآن*، قم، اشراق، ۱۳۷۴ ش، ۲۹۳ ص، وزیری، ص ۷۹-۱۰۲.

استادی، رضا، *آشنایی با تفاسیر به ضمیمه مسأله عدم تحریف القرآن*، چاپ دوم، قم، قدس، ۱۳۸۳ ش، ۴۳۲ ص، رقی، ص ۱-۵۳.

اسرار، مصطفی، *دانستنیهای قرآن*، چاپ ششم، تهران، حیا، ۱۳۷۳، رقی.

اسکندرلو، محمد جواد، *علوم قرآنی (تقریرات درس آیه الله معرفت)*، قم، سازمان حوزه ها و مدارس علمیة خارج از کشور، ۱۳۷۹ ش، ۴۳۰ ص، وزیری، ص ۲۴۷-۳۱۹.

اسماعیلی، محسن، *کلیات علوم قرآن*، تهران، بنیان، ۱۳۷۴ ش، ۱۳۵ ص، رقی، ص ۶۱-۷۷.

افغانی، سید شمس الحق صاحب، *علوم القرآن*، لاهور، المطبعة العربیه، ۲۸۸ ص، رقی، اردو (مجله بینات: ۱۶۴/۲۱).

افغانی، سید شمس الحق صاحب، *علوم القرآن*، ترجمه محمد شهادت مسکن زهی و سید محمد یوسف حسین پور، تربت جام، احمد جام، ۱۳۸۱ ش، ۲۶۴ ص، وزیری، ص ۱۳۴-۱۳۶.

اقبال، ابراهیم، *فرهنگنامه علوم قرآن*، تهران، امیر کبیر، ۱۳۸۵ ش، ۴۴۰ ص، وزیری، ص ۱۹۹-۲۰۲.

انصاری، عبدالرحمان، *آنچه از قرآن باید بدانیم*، چاپ دوم، بی جا، ۱۳۷۱ ش، ۱۵۸ ص، وزیری، ص ۱۳-۲۳ (مجله بینات: ۱۶۱/۲۱).

ایازی، سید محمدعلی، جامعیت قرآن، رشت، کتاب مبین، ۱۳۷۸ ش، ص ۱۹۵، ص،
رقعی، ص ۴۵.

آیت‌اللهی، سیداحمد، بسوی قرآن، تهران، کتابخانه مدرسه چهل ستون، ۱۳۶۲ ش،
۲۰۳ ص، وزیری.

برقی، ابوالفضل، تابشی از قرآن، بی‌جا، بی‌تا، ج ۱، ص ۲۷-۳۵ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۴۹).

برقی کاشانی، مرتضی، قرآن و علوم روز، تابان، ۱۳۸۰ ش، ۳۳۶ ص، وزیری،
ص ۱۸۷-۲۰۵.

البستانی، محمود، محاضرات فی علوم القرآن، بیروت، مؤسسة البلاغ، ۱۴۲۷ ق،
۵۳۵ ص، وزیری، عربی، ص ۱۴۳-۱۵۵.

بهبودی، محمدباقر، معارف قرآنی، تهران، سرا، ۱۳۸۰ ش، وزیری.

بیگلری، حسن، سرّ البیان فی علم القرآن، کتابخانه سنایی، ۳۱۵ ص، وزیری
(مجله بینات: ۱۶۲/۲۱).

بیونی رسلان، صلاح‌الدین، القرآن الحکیم (رؤیة منهجیة جدیدة لمباحث القرآن
الکریم)، قاهره، مکتبه نهضة الشرق، ۳۰۷ ص، وزیری، عربی، ص ۱۴۷-۱۶۱.

تعلیمی نصاب، اعلی، علوم قرآن، مترجم هادی حسن، قم، سازمان حوزه‌ها و
مدارس علمی خارج از کشور، ۱۴۲۶ ص، وزیری، اردو، ص ۱۳۷-۱۷۱.

الجابری، محمدعابد، مدخل الی القرآن الکریم، بیروت، مرکز دراسات الوحدة
العربیة، ۲۰۰۶ م، وزیری، عربی، ج ۱، ص ۲۱۱-۲۳۳.

جعفری، یعقوب، سیری در علوم قرآن، تهران، اسوه، ۱۳۷۳ ش، ۴۰۰ ص،
وزیری، ص ۱۶۵-۱۷۳.

جلالی نائینی، سید محمدرضا، تاریخ جمع قرآن کریم، نشر نقره، ۱۳۶۵ ش،
وزیری، ص ۲۳۹-۲۵۹.

جلالی، سید محمدحسین، قرآن‌شناسی، گردآورنده عمران حسین راجی، پاکستان،
صراط حق فاؤنڈیشن، ۱۴۲۶ ق، ۵۱۸ ص، وزیری، اردو.

جوان آراسته، حسین، درسنامه علوم قرآنی، چاپ پنجم، قم، دفتر تبلیغات
اسلامی، ۱۳۸۰ ش، ۴۹۶ ص، وزیری، ص ۲۰۵-۲۳۵.

جوان آراسته، حسین، دروس فی علوم القرآن، قم، منظمة العالمية للحوزات و
المدارس الاسلامیه، ۱۴۲۵ ق، ۳۵۸ ص، وزیری، عربی، ص ۲۰۷-۲۳۹.

جوان آراسته، حسین، علوم قرآنی، قدرت‌الله فرقانی، قم، پژوهشکده تحقیقات
اسلامی، ۱۳۸۲ ش، ۱۴۴ ص، وزیری.

حجازی، فخرالدین، پژوهشی درباره قرآن و پیامبر، بعثت، ۱۳۵۳ ش، ۳۶۰ ص،
وزیری، ص ۱۰۴-۱۲۷.

الحداری، مشعل، الوجیز فی علوم الكتاب العزیز، چاپ دوم، کویت، غراس،
۱۴۲۵ ق، ۱۴۵ ص، وزیری، عربی، ص ۵۰-۵۷.

حسینی ادیانی، ابوالحسن، گامی به سوی قرآن، تهران، دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۱ ش،
۳۷۴ ص، وزیری، ص ۱۰۲-۱۲۷.

الحسینی الجلالی، محمدحسین، دراسة حول القرآن الکریم، بیروت، مؤسسة
الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۲۲ ق، ۳۹۹ ص، وزیری، عربی، ص ۱۶۹-۲۵۰.

حسینی جلالی، سید محمدحسین، تحقیق در قرآن، ترجمه عمران حسین راجانی،
بی‌تا، ۵۲۴ ص، رقی، اردو.

حسینی، سید نعمت‌الله، سیری در حریم و حرمت قرآن کریم، قم، عصر انقلاب،
۱۳۸۲ ش، ۴۹۶ ص، وزیری.

الحکیم، السید محمدباقر، علوم القرآن، بیروت، دار التعارف للمطبوعات، ۱۴۱۵ ق،
۵۶۴ ص، وزیری، عربی.

الحکیم، السید ریاض، علوم القرآن دروس المنهجیة، چاپ دوم، دار الهلال،
۱۴۲۵ ق، ۲۴۶ ص، وزیری، عربی، ص ۱۴۲-۱۴۹.

حکیم، سید محمدباقر، علوم قرآنی، ترجمه محمدعلی لسانی فشارکی، تهران،
تبیان، ۱۳۷۸ ش، ۵۰۷ ص، وزیری، ص ۱۰۶-۱۱۳.

خرمشاهی، بهاء‌الدین، قرآن پژوهی، تهران، مشرق، ۱۳۷۲ ش، ۸۲۵ ص، وزیری،
ص ۸۵-۱۲۳.

خرمشاهی، بهاء‌الدین، دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی، تهران، دوستان و ناهید،
۱۳۷۷ ش، ۱۱۶۵ ص، وزیری، ج ۱، ص ۴۸۱-۴۹۸.

خرمشاهی، بهاء‌الدین و جمعی از نویسندگان، *دایرة المعارف تشیع*، تهران، ۱۳۷۳ ش، رحلی، ج ۴، ص ۱۴۳-۱۵۶ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۰).

الخوئی، السيد ابوالقاسم، *البيان فى تفسير القرآن*، چاپ هشتم، انوار الهدی، ۱۴۰۱ ق، ص ۵۵۷، وزیرى، عربى، ص ۱۹۷-۲۶۳.

دخيل، على محمد على، *دراسات فى القرآن الكريم*، بيروت، دار المرتضى، ۱۴۰۶ ق، ص ۶۵-۹۴.

ديارى بيدگلى، محمدتقى، *درآمدی بر تاريخ علوم قرآنى*، قم، دانشگاه قم، ۱۳۸۵ ش، ص ۳۸۶، وزیرى، ص ۲۲۳-۲۴۱.

ربيع نتاج، على اكبر، *نقدی بر ادعای تعارض در نصوص قرآن كريم*، بابلسر، دانشگاه مازندران، ۱۳۸۱ ش، ص ۲۷۸، وزیرى.

سعيد، حسن، *دایرة المعارف قرآن كريم*، تهران، مدرسه چهل ستون و مكتبة العامه، ۱۴۰۶ ق، ص ۲۱۶، وزیرى، ج ۱، ص ۳۳-۴۴.

سعيد، حسن، *دایرة المعارف قرآن كريم*، ۱۴۰۷ ق، وزیرى، عربى، ص ۶۴-۹۷.

سعيدى روشن، محمدباقر، *علوم قرآن*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمينى، ۱۳۷۷ ش، ص ۳۴۴، وزیرى، ص ۱۹۸-۲۱۹.

سنگلجى، شريعت، *کلید فهم قرآن*، چاپ سوم، تهران، دانش، ۱۳۴۵ ش، وزیرى، ص ۹-۱۷.

صادقى، مسعود، *قرآن پژوهی مطهر*، تهران، دار الكتب الاسلاميه، ۱۳۸۷ ش، ۲۲۰ ص، وزیرى، عربى، ص ۸۸-۹۷.

صرامى، سيف الله، *جاىگاه قرآن در استنباط احكام*، قم، دفتر تبليغات اسلامى، ۱۳۷۸ ش، ص ۳۵۲، وزیرى.

الصغير، محمدحسين على، *الدراسات القرآنيه*، چاپ دوم، قم، دفتر تبليغات اسلامى، ۱۴۱ ق، ص ۱۵۱-۱۸۲.

طالقانى، سيد عبدالوهاب، *علوم قرآن و فهرست منابع*، قم، دار القرآن الكريم، ۱۳۶۱ ش، ص ۴۳۸، وزیرى، ج ۱، ص ۱۱۱-۱۱۳.

طاهرى، حبيب الله، *درسهایی از قرآن*، تهران، اسوه، ۱۳۷۷ ش، ص ۴۹۷، وزیرى،

ج ۱، ص ۱۶۸-۱۹۲.

طباره، عفيف عبدالفتاح، *بجشى در علوم قرآن*، ترجمه حبيب الله مرزوقى شميرانى، چاپ دوم، قم، علامه، ۱۳۴۶ ش، ص ۱۵۶، جيبى (مجله بينات: ۱۶۲/۲۱)

طباره، عفيف عبدالفتاح، *پايه‌هاى اساسى شناخت قرآن*، ترجمه محمدرسول دريائى، تهران، رسالت، قلم، ۱۳۶۱ ش، ص ۱۶۸، وزیرى، عربى، ص ۱۳۷-۱۵۴.

طباطبايى، سيد محمدحسين، *قرآن در اسلام*، تهران، دار الكتب الاسلاميه، ۱۳۵۰ ش، ۱۷۱ ص، وزیرى، ص ۱۱۶-۱۲۰.

طهرانى، سيد محمدحسين، *مهر تابان*، قم، باقر العلوم عليه السلام، بی تا، ص ۳۱۱، وزیرى، ص ۲۸۷-۲۸۹.

عبداللطيف، عبدالمجيد محمود، *مباحث فى علوم القرآن و الحديث*، قاهره، المختار، ۱۴۲۵ ق، ص ۳۱۶، وزیرى، عربى، ص ۱۰۰-۱۱۲.

عثمانى، محمدتقى، *علوم القرآن*، ترجمه محمد عمر عيلى دهنه، تربت جام، احمد جام، ۱۳۸۳ ش، ص ۴۱۸، وزیرى، ص ۱۶۷-۱۹۲.

عصاوه، سامى، *القرآن ليس دعوة نصرانية*، دمشق، دار الوثائق، ۲۰۰۳ م، ص ۲۰۳، وزیرى، عربى، ص ۱۱۵-۱۱۷.

الغفّار، عبدالرسول، *الكلينى و خصومه*، بيروت، دار الرسول الاكرم، دار المحجة البيضاء، ۱۴۱۶ ق، وزیرى، عربى (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۲).

الغفّار، عبدالرسول، *الميسر فى علوم القرآن*، بيروت، دار المحجة البيضاء، ۱۴۱۵ ق، ۲۷۱ ص، وزیرى، عربى، ص ۲۳۶-۲۶۵.

غنّائم، محمدنبيل، *بحوث فى علوم القرآن*، قاهره، دار الصابونى، دار الهدايه، ۱۴۱۳ ق، ص ۲۳۴، وزیرى، عربى، ص ۱۹۲-۲۰۰.

الفاضل اللنكرانى، محمد، *مدخل التفسير*، چاپ سوم، قم، مكتبة الاعلام الاسلامى، ۱۳۷۶ ش، ص ۱۱۲، وزیرى، عربى.

الفانى الاصفهانى، السيد على، *آراء حول القرآن*، بيروت، دار الهداى، ۱۴۱۱ ق، ۲۱۶ ص، وزیرى، عربى، ص ۶۲-۱۱۴.

فضل حسن عباس، *قضايا قرآنية فى الموسوعة البريطانية*، چاپ دوم، عمان، دار

- البشير للنشر، ۱۴۱۰ ق، ۲۸۴ ص، رقعى، عربى، ص ۲۱۶-۲۳۰.
- قرشى، سيد على اكبر، قاموس قرآن، تهران، دار الكتب الاسلاميه، ۱۳۵۲ ش، وزيرى، ج ۵، ص ۲۶۸-۲۷۹.
- قصير العاملى، مصطفى، الوجيز فى علوم القرآن و تاريخه، بيروت، الدار الاسلاميه، ۱۴۱۸ ق، ۱۲۸ ص، وزيرى، عربى (مجله بينات: ۱۶۵/۲۱).
- كلانترى ارسنجانى، على اكبر، نقش دانش رجال در علوم قرآنى، بى جا، بى تا، ۲۰۷ ص، رحلى، ص ۶۳-۱۶۳.
- كمالى دزفولى، سيد على، شناخت قرآن، فجر، ۱۳۶۴ ش، ۶۶۰ ص، وزيرى.
- كمالى دزفولى، سيد على، قانون تفسير، كتابخانه صدر، ۱۳۹۶ ق، وزيرى، ص ۷۸-۱۰۱.
- مدرس، سيد علاء الدين، الظاهرة القرآنية و العقل، دراسة مقارنة للكتب المقدسه، بغداد، المانى، ۱۹۶۸ م، ۲۸۸ ص، وزيرى.
- مدرس، سيد علاء الدين، مباحثى پيرامون قرآن، تهران، مفيد، ۱۳۷۳ ش، ۳۳۶ ص، وزيرى، ص ۲۵۳-۳۰۹.
- مرحبا، يوسف، قرآن در اسلام، تهران، واحد فرهنگى بنياد شهيد، ۱۳۶۱ ش، ۱۰۷ ص، رقعى، ص ۷۲-۷۶.
- مرکز الثقافه و المعارف القرآنيه، علوم القرآن عند المفسرين، قم، مكتب الاعلام الاسلامى، ۱۳۷۴ ش، ۶۰۰ ص، وزيرى، عربى، ج ۱، ص ۴۸۳-۵۸۷.
- مرکز فرهنگ و معارف قرآن، پرسمان علوم قرآنى، قم، بوستان كتاب، ۱۳۸۴ ش، ۲۰۰ ص، وزيرى، ص ۹۵-۱۰۹.
- مصباح يزدى، محمد تقى، قرآن شناسى، قم، مؤسسه آموزشى و پژوهشى امام خمينى، ۱۳۷۶ ش، ۲۷۲ ص، وزيرى، ص ۲۱۳-۲۴۵.
- مظفرى، محمد، دانستنيهاى از قرآن، قم، علميه، ۱۴۱۰ ق، ۲۴۶ ص، رقعى (مجله بينات: ۱۶۳/۲۱).
- مظلومى، رجبعلى، پژوهشى پيرامون آخرين كتاب الهى، تهران، آفاق، ۱۳۶۰ ش، ۲۸۷ ص، رقعى، ج ۱، ص ۲۷۷-۲۵۱.

- معارف، مجيد، پرسش و پاسخهاى در شناخت تاريخ و علوم قرآنى، تهران، كوير، ۱۳۷۶ ش، ۲۹۳ ص، وزيرى، ص ۲۵۱-۲۵۹.
- معرفت، محمدهادى، آموزش علوم قرآنى، قم، التمهيد، ۱۳۸۱ ش، ۱۹۰ ص، وزيرى، ص ۱۸۱-۱۹۰.
- معرفت، محمدهادى، تاريخ قرآن، چاپ هفتم، تهران، سمت، ۱۳۸۴ ش، ۲۱۶ ص، وزيرى، ص ۱۵۴-۱۸۲.
- معرفت، محمدهادى، علوم قرآنى، چاپ ششم، قم، التمهيد، ۱۳۸۴ ش، ۴۱۲ ص، وزيرى، ص ۳۶۹-۴۰۲.
- الملكى الاصفهانى، محمود، مختصر التمهيد فى علوم القرآن، چاپ دوم، قم، دار العلم، ۱۴۲۴ ق، ۲۱۲ ص، وزيرى، عربى، ص ۱۷۹-۱۹۹.
- الموسوى، السيد هاشم، القرآن فى مدرسة اهل البيت، مركز الغدير للدراسات الاسلاميه، ۱۴۲۰ ق، ۲۰۶ ص، رقعى، عربى، ص ۴۳-۴۶.
- ميردامادى، سيد محمود و جمعى از نويسندگان، دايرة المعارف قرآن كريم، تهران، ۱۴۰۸ ق، رحلى، ج ۵، ص ۱۲۵-۱۲۷ (صحتى، ۱۳۷۴: ۱۵۰).
- ميرمحمدى زرندى، سيد ابوالفضل، بحوث فى تاريخ القرآن و علومه، بيروت، دار المعارف للمطبوعات، ۱۴۰۰ ق، ۳۴۱ ص، وزيرى، عربى، ص ۳۰۶-۳۲۵.
- ميرمحمدى زرندى، سيد ابوالفضل، تاريخ و علوم قرآن، چاپ چهارم، قم، دفتر انتشارات اسلامى، ۱۳۷۵ ش، ۳۶۸ ص، وزيرى، ص ۱۸۵-۳۰۳.
- نجمى، محمدصادق و هاشم هريسى، شناخت قرآن، چاپ دوم، تهران، اسوه، بى تا، ۲۹۶ ص، وزيرى، ص ۱۷۳-۲۱۰.
- نقوى، ميرخليل سيد، گامى در راه شناسايى قرآن، تهران، هدى، ۱۳۶۳ ش، ۲۹۸ ص، رقعى، ص ۲۵-۲۷.
- هادوى تهرانى، مهدى، مبانى كلامى اجتهاد در برداشت قرآن، قم، بيت الحكمة الثقافيه، ۱۳۷۷ ش، ۴۰۸ ص، وزيرى، ص ۶۱-۸۱.
- هاشمى نژاد، سيد عبدالكريم، قرآن و كتابهاى ديگر آسمانى، چاپ چهارم، تهران، فراهانى، ۱۳۴۶ ش، ۳۰۸ ص، جيبى، ص ۶۱-۱۰۲.

۳. معرفی پایان‌نامه‌ها و مقالات

در موضوع تحریف و دفاع از حریم قرآن و پاسخ به شبهات فتنه‌انگیزان، پایان‌نامه‌ها و مقالات فراوانی تحریر شده که نگارنده موارد زیر را شناسایی کرده است:

۱-۳. پایان‌نامه‌ها

احسانی، آمنه، *تحریف‌ناپذیری قرآن*، مدرسه بنت‌الهدی، ۱۳۸۴ ش.
انشارپور، الهام، *روش‌شناسی تفسیر الفرقان در تفسیر القرآن بالقرآن و السننه*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم، ۱۳۸۴ ش، ۲۵۵ ص، رحلی، ص ۲۲۲-۲۳۷.

بشری جعفری، نگهت، *تحریف‌ناپذیری قرآن و پاسخ به شبهات*، جامعه الزهراء قم، دار القرآن بین‌الملل.

بیات، محسن، *بررسی و نقد روایات تحریف در کتاب فصل الخطاب*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۳ ش، ۲۷۷ ص.

جهانشاهی، حسین، *عدم تحریف قرآن از دیدگاه علمای شیعه و اهل سنت*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، ۱۳۷۵ ش.

جودوی، امیر، *ترجمه و تحقیق و تعلیق کتاب «کشف الارتیاب عن تحریف کتاب ربّ الارباب»*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰ ش، ۲۰۸ ص.

زاهدی تیر، اصغر، *مباحث علوم قرآن در المیزان*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد کرج، ۱۳۷۴ ش، ۴۰۲ ص، رحلی، ص ۹۲-۱۲۸.

زبرجد، سید محمدهادی، *پژوهشی در عدم اختلاف و تعارض در قرآن*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تهران، ۱۳۶۹ ش، ۲۱۷ ص.

ساروی، پریچهر، *ترجمه و تحقیق و تعلیق کتاب «کشف الارتیاب عن تحریف کتاب ربّ الارباب» (بخش دوم)*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰ ش.

شادگانی، فروغ، *ترجمه و تحقیق بخشی از مقاله قرآن و مقاله‌های تحریف*،

تفسیر، اعجاز از دایرة المعارف اسلام، کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ۱۳۸۰ ش.

شرعیاتی، فاطمه، *علوم قرآن در مجمع البیان*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم، ۱۳۷۶ ش، ۱۷۳ ص، رحلی، ص ۱۳۰-۱۶۳.

شکری، علی، *تحریف‌ناپذیری قرآن*، کارشناسی ارشد فقه و معارف اسلامی، مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی، ۱۳۸۱ ش، ۹۱ ص، رقعی.

شهریاری، الهام، *تحریف در قرآن*، حوزه علمیه حضرت زینب، ۱۳۸۴ ش.

فتحی، نسیمه، *عدم تحریف در قرآن*، حوزه علمیه قبا تهران.

فعله شرق، زهرا، *مصونیت قرآن از تحریف*، حوزه علمیه الزهراء نیشابور، ۱۳۸۴ ش.

قدسی، علی، *مسئله تحریف قرآن از دیدگاه علمای اسلامی*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی کرج، ۱۳۷۹ ش.

مرتضایی، مریم‌السادات، *دلایلی بر عدم تحریف قرآن غیر از کتاب بیاورید*، حوزه علمیه حضرت خدیجه تهران، ۱۳۸۳ ش.

مزارعی، علی، *بجئی درباره تصحیف و تحریف قرآن*، کارشناسی ارشد فرهنگ عربی و علوم قرآنی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۳ ش، ۶۲ ص (نکونام، ۱۳۷۸).

موسوی، سید محمدعلی، *موقعیت کتابهای آسمانی در قرآن*، سطح سه حوزه علمیه قم، ۱۳۸۵ ش، ۳۱۶ ص، رحلی، ص ۱۵۹-۲۶۷.

نجارزادگان، فتح‌الله، *نراهه القرآن عن التحریف و موازین الوهائیه*، دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تهران، ۱۳۷۸ ش.

نقیئی، عباس، *پژوهشی پیرامون مصونیت قرآن از تحریف*، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تهران، ۱۳۶۸ ش.

ولایی، صدیقه، *مصونیت قرآن از تحریف*، جامعه الزهراء قم.

هستی، آمنه، *حفظ قرآن از تحریف و بی‌احترامی*، مدرسه علمیه بنت‌الهدی قم، ۱۳۸۲ ش.

همتی، حسینعلی، *مسئله تحریف در قرآن و سنت*، کارشناسی ارشد علوم قرآنی و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، ۱۳۷۴ ش.

۲-۳. مقالات

- آرخی، علی، «قرآن کتاب الهی»، بصائر، شماره ۱۸، ص ۵۰-۵۴.
- استادولی، حسین، «افسانه تحریف و اثبات بلاغت ادبی قرآن کریم (نقدی بر مقاله مسئله تحریف و مشکلات ادبی قرآن مجید)»، بینات، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۳ ش، ص ۱۵۲-۱۶۰.
- امروهوی، محمدشاکر، «تحریف قرآن یا تحریف تاریخ»، اصلاح، مجلد ۸۶، ۱۴۱۱ ق، اردو، ص ۷۹-۸۲.
- امین، محمد، «کتاب‌شناسی تحریف‌ناپذیری قرآن کریم»، بینات، شماره ۲۱، ص ۱۵۳-۱۷۳.
- انصاری قمی، ناصرالدین، «دفاع امام از صیانت قرآن کریم»، بینات، شماره‌های ۲۲ و ۲۳، ص ۲۴۲-۲۴۹.
- برومند، سپیده و طاهره بیدخوری، «دیدگاه قرآن درباره تحریف»، مشکات النور، شماره ۱۳، ص ۴-۱۱.
- بوکایل، موریس، «پاسخ به یک شبهه، قرآن و علوم جدید»، ترجمه سیروس اصلاح، گلستان قرآن، شماره ۵۸، ص ۴۰-۴۱.
- بهبودی، محمدباقر، «نقد و بررسی فصل الخطاب»، حوزه، سال یازدهم، شماره ۲، ۱۳۷۳ ش، ص ۱۶۵-۱۹۹ (بخش اول)؛ شماره ۵، ۱۳۷۳ ش، ص ۱۳۷-۱۷۰ (بخش دوم)؛ شماره ۶، ۱۳۷۳ ش، ص ۱۳ (بخش سوم) (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱ و ۱۷۰).
- بهبودی، محمدباقر، «بحثی پیرامون تحریف و بررسی تحریف کتب آسمانی تورات و انجیل و قرآن»، حوزه، شماره ۶، ۱۳۷۳ ش، ص ۱۶ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).
- بهبودی، محمدباقر، «مسئله تحریف و مشکلات ادبی قرآن مجید»، بینات، شماره ۳، ص ۷۷-۸۸ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۶).
- بهبودی، محمدباقر، «نقد و بررسی روایات تحریف در کتاب فصل الخطاب»، حوزه، شماره ۶۲، ص ۱۶۵-۱۹۹ (بخش اول)؛ شماره ۶۵، ص ۱۳۷-۱۷۰ (بخش دوم)؛ شماره ۶۶، ص ۱۴۵-۱۶۰ (بخش سوم)؛ شماره ۶۷، ص ۲۰۳-۲۲۸ (بخش چهارم).
- بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، «نقد دیدگاه‌های شیخ جبرین درباره اعتقاد شیعه

به تحریف قرآن»، مشکات، شماره ۱، ۱۳۷۰ ش (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).

- جعفری، محمدمهدی، «دیدگاه علمای شیعه نسبت به مسئله تحریف قرآن»، میراث جاویدان، شماره ۷، ۱۳۷۲ ش، ص ۲۵ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- جعفری، محمدمهدی، «شیعه و صیانت قرآن کریم»، وقف، میراث جاویدان، سال اول، شماره ۳، ۱۳۷۲ ش، ص ۲۲-۲۶ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۵).
- جعفری، یعقوب، «مصونیت قرآن از تحریف»، درسهایی از مکتب اسلام، شماره ۴۰۱، ص ۲۸-۳۳.
- جعفری، یعقوب، «نگرشی بر جایگاه قرآن و مصونیت آن از تحریف در آیات و روایات»، درسهایی از مکتب اسلام، شماره ۵، ۱۳۷۳ ش، ص ۲۸ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- جعفری، سید محمدمهدی، «شیعه و صیانت از قرآن کریم»، وقف، میراث جاویدان، شماره ۳، ص ۲۲-۲۶.
- جوادی آملی، عبدالله، «نه یک و او کم و نه یک و او زیاد»، بشارت، شماره ۱۰، ص ۱۲ و ۱۳.
- حسن‌زاده آملی، حسن، «تبیین رأی علمای امامیه درباره تحریف قرآن»، روزنامه اطلاعات، ۱۳۷۳/۵/۲۷، ص ۷ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).
- حسن‌زاده آملی، حسن، «قرآن و قرب ربوبی»، مصاحبه از حیدر ضیغمی، گلستان قرآن، شماره ۶۱، ص ۸-۱۰.
- حسن‌زاده آملی، حسن، «عدم تحریف قرآن از دیدگاه آیه‌الله شعرانی»، نور علم، شماره ۱، ۱۳۷۲ ش، ص ۱۵ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- حسن‌نژاد، قربانعلی، «قرآن پژوهی»، تبیان، شماره ۳۶، ص ۲۰-۲۲.
- حسینی اشرفی، جعفر، «نقد نظرات محمدهادی معرفت در مورد تحریف در قرآن»، کیهان فرهنگی، شماره ۶، ۱۳۷۳ ش، ص ۵۸ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- حجتی کرمانی، علی، «جمع‌آوری قرآن پس از رحلت رسول خدا ﷺ»، درسهایی از مکتب اسلام، سال چهاردهم، شماره ۳، ص ۳۰-۳۲ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۵).
- حسینی میلانی، علی، «التحقیق فی نفی التحریف»، رساله القرآن، شماره ۲، ۱۴۱۱ ق، ص ۲۰۳-۲۲۹.

خرمشاهی، بهاء‌الدین، «بحثی درباره مسئله تحریف قرآن و بررسی دیدگاه مذهب تشیع»، *التوحید*، شماره ۷، ۱۴۱۶ ق، ص ۱۵ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).

خرمشاهی، بهاء‌الدین، «بررسی دلایل نقلی و عقلی تحریف قرآن»، *التوحید*، شماره ۹، ۱۴۱۶ ق، ص ۴۲ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).

خرمشاهی، بهاء‌الدین، «تحریف ناپذیری قرآن کریم»، *وقف، میراث جاویدان*، شماره ۲، ۱۳۷۲ ش، ص ۱۸-۲۷ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۴).

خرمشاهی، بهاء‌الدین، «بحثی درباره تحریف قرآن و قائلان به تحریف از شیعه و امامیه»، *میراث جاویدان*، شماره ۴، ۱۳۷۲ ش، ص ۱۸ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).

خویی، سید ابوالقاسم، «صیانة القرآن من التحریف»، *الفکر الاسلامی*، سال اول، شماره ۵، ۱۳۹۳ ق، ص ۴۸-۵۶ (بخش اول)؛ شماره ۶، ۱۳۹۳ ق، ص ۲۰-۲۷ (بخش دوم)؛ شماره ۷، ۱۳۹۳ ق، ص ۲۵-۴۳ (بخش سوم) (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۶).

خویی، سید ابوالقاسم، «صیانة القرآن من التحریف»، *رسالة الاسلام*، سال دهم، شماره ۲، ۱۳۷۷ ق، ص ۱۸۶-۱۸۹ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۶).

الدالاتی، هیشم، «تعریف عام بالقرآن الکریم»، *نهج الاسلام*، سال شانزدهم، شماره ۶۰، ۱۴۱۵ ق، ص ۶۹-۱۰۳.

رفاعی، عبدالجبار، «معرفی کتاب فصل الخطاب میرزا حسین نوری درباره تحریف قرآن»، *تراثنا*، شماره ۷، ۱۴۰۳ ق، ص ۱۹ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).

رفیعی قزوینی، سید ابوالحسن، «چند نکته قرآنی»، ترجمه محمدرضا بندرچی، *بینات*، شماره ۱۴، ص ۹۰-۱۰۰.

سبحانی، جعفر، «جلوه‌های قرآن در بینش امام خمینی»، *بینات*، شماره‌های ۲۲ و ۲۳، ص ۱۵۹-۱۷۱.

سبحانی، جعفر، «نگاهی به دیدگاه شیعه در مورد تحریف قرآن، حدیث غدیر و امامت»، *درسهایی از مکتب اسلام*، شماره ۳، ۱۳۷۴ ش، ص ۲۰ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).

سلمانی کیاسری، محمد، «تبدیل و تحریف آیات قرآن»، *روزنامه رسالت*، ۱۳۷۳/۷/۱۰.

شریف، علی، «ویژگیهای قرآن و امتیازات آن بر سایر کتابهای آسمانی»، *صحیفه*

مبین، شماره‌های ۱۳ و ۱۴، ص ۵۱-۵۷.

شعرانی، ابوالحسن، «بررسی مسئله تحریف و نقصان در قرآن مجید»، *روزنامه اطلاعات*، ۱۳۷۳/۷/۱۲، ص ۴ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).

شعرانی، ابوالحسن، «تحقیقی راجع به مسئله تحریف در قرآن»، *روزنامه رسالت*، ۱۳۷۴ ش، ص ۴ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).

شعرانی، ابوالحسن، «گفتاری در باب قرآن، مقاله‌ای منتشر نشده از مرحوم علامه شیخ ابوالحسن شعرانی در باب قرآن کریم»، *وقف، میراث جاویدان*، شماره ۵، ص ۸-۱۳.

شعرانی، ابوالحسن، «نگرشی بر تحریف، اختلاف قرائت و قواعد و احکام تفسیر قرآن»، *میراث جاویدان*، شماره ۱، ۱۳۷۳ ش، ص ۱۰ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).

صحتی، محمد، «بررسی دیدگاههای محدث نوری درباره تحریف قرآن»، *کیهان فرهنگی*، شماره ۳، ۱۳۷۴ ش، ص ۴۹ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).

صحتی، محمد، «کتاب‌شناسی افسانه تحریف»، *صحیفه مبین*، شماره ۲، ص ۵۹-۶۳ (بخش اول)؛ شماره ۳، ص ۵۸-۶۷ (بخش دوم).

طباطبایی، سید محمدحسین، «نقدی بر احادیث تحریف قرآن»، *التوحید*، شماره ۹، ۱۴۰۴ ق، ص ۲۵ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).

طباطبایی، سید محمدحسین، «مسألة التحریف فی القرآن الکریم»، تهیه و تنظیم محمدتقی ابراهیم، *التوحید*، سال دوم، شماره ۶، ۱۴۰۴ ق، ص ۱۸-۳۲ (بخش اول)؛ شماره ۷، ص ۱۵-۲۶ (بخش دوم) (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۶).

عاشوری تلوکی، نادعلی، «تحریف ناپذیری قرآن از دیدگاه علامه شعرانی»، *صحیفه مبین*، شماره ۲۳، ص ۵-۳۴.

عبدالسلام، عبدالوهاب، «امتناع تحریف القرآن الکریم»، *منار الاسلام*، شماره ۱۰، ۱۴۰۸ ق، ص ۱۰-۲۸ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۳).

عسگری، سیدمرتضی، «تحریف ناپذیری قرآن»، *کیهان اندیشه*، دوره پنجم، شماره ۲۸، ۱۳۶۸ ش، ص ۴۱-۴۷ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۴؛ مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).

غفرانیان، حسن، «دلایل حفظ و صیانت قرآن کریم از تحریف»، *روزنامه کیهان*، ۱۳۷۰/۵/۱، ص ۶ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).

- فاضل لنکرانی، محمد، «کیفیت جمع قرآن»، پیام قرآن، پیش شماره، ۱۳۷۲ ش، ص ۱۲-۲۲.
- فاضل لنکرانی، محمد، «شبهه تحریف قرآن و پاسخی بر آن»، پیام قرآن، شماره ۳، ۱۳۷۲ ش، ص ۱۲ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).
- کبیر، عبدالوارث، «القول فی تحریف القرآن»، العربی، شماره ۴۰، ۱۹۶۲ م، ص ۱۴۰ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۶).
- محمدتقی ابراهیم، «ادله نفی تحریف قرآن در تفسیر المیزان تألیف علامه طباطبایی»، التوحید، شماره ۳، ۱۴۰۴ ق، ص ۱۹ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).
- مرزبان راد، علی، «بحث و بررسی پیرامون عوامل مصونیت قرآن از تحریف از نظر قرآن، احادیث و دیدگاههای علمای شیعه»، درسهایی از مکتب اسلام، شماره ۳، ۱۳۷۳ ش، ص ۶۱ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- مرزبان راد، علی، «قرآن بی زوال»، بصائر، سال اول، شماره‌های ۴ و ۵، ۱۳۷۳ ش، ص ۶۶-۷۱ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- مرزبان راد، علی، «مصونیت قرآن از تحریف و خطا»، حضور، شماره ۳، ۱۳۷۳ ش، ص ۶۴.
- مصباح یزدی، محمدتقی، «دلیل اعتقادی به عدم تحریف قرآن»، درسهایی از مکتب اسلام، شماره ۴، ۱۳۷۲ ش، ص ۱۳ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- معرفت، محمدهادی، «آراء الشیخ المفید حول تحریف القرآن و نزوله الدفعی»، تراثنا، شماره ۳۳.
- معرفت، محمدهادی، «بحثی پیرامون تحریف قرآن»، رساله الثقلین، شماره ۴، ۱۴۱۴ ق، ص ۷۳ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- معرفت، محمدهادی، «بحثی درباره تحریف در قرآن، انجیل و تورات»، کیهان فرهنگی، شماره ۲، ۱۳۷۲ ش، ص ۱۲ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- معرفت، محمدهادی، «شبهه تحریف»، اندیشه حوزه، شماره ۵، ص ۱۲-۱۸.
- معرفت، محمدهادی، «نفی تحریف القرآن»، رساله الثقلین، سال دوم، شماره ۵، ۱۴۱۴ ق، ص ۳۸-۵۵ (بخش اول: روایات شاذ لا مستمسک بها)؛ شماره ۶، ص ۷۳-۸۹

(بخش دوم: نراهه موقف الشيعة عن القول بتحريف القرآن).

- ممتاز علی، «تحریف قرآن»، اصلاح، مجلد ۸۶، ۱۴۱۱ ق، ص ۹۷-۱۴۲ (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۴).
- منفرد، افسانه، «دیدگاه دانشمندان شیعه و شیخ صدوق درباره عدم تحریف»، تحقیقات اسلامی، شماره ۱، ۱۳۷۳ ش، ص ۴۳ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).
- مؤسسه فکر الاسلامی، «امتناع القرآن عن التحریف (لقاء مع السيد مرتضى عسگری)»، الوحده، شماره ۱۸۰، ص ۳۹.
- مهدوی دامغانی، محمود، «انتقاد از تحقیقات خاورشناسان در زمینه تفاسیر شیعه و تحریف قرآن از دیدگاه شیعه»، درسهایی از مکتب اسلام، شماره ۸، ۱۳۵۴ ش، ص ۳۵ (مجله بینات: ۱۷۰/۲۱).
- میرمحمدی، سید ابوالفضل، «من جمع القرآن؟»، الهادی، سال پنجم، شماره ۶، ص ۳۹-۴۸.
- میرمحمدی، سید ابوالفضل، «بررسی چند اصطلاح علوم قرآنی»، مقالات و بررسیها، شماره‌های ۵۳ و ۵۴، ص ۱-۱۶.
- میلانی، سید علی، «التحقیق فی نفی التحریف»، تراثنا، سال دوم، شماره ۱، ۱۴۰۷ ق، ص ۱۵-۱۲۵ (بخش اول: کلمات اعلام الشيعة فی نفی التحریف)؛ شماره ۳، ص ۲۳۲-۲۶۵ (بخش دوم: احادیث التحریف فی کتب الشيعة)؛ شماره ۴، ص ۸۷-۱۱۶ (بخش سوم: تحقیق حول رأی الكلینی)؛ سال سوم، شماره ۱، ۱۴۰۸ ق، ص ۷۸-۱۰۱ (بخش چهارم: اهل السنة و التحریف)؛ شماره ۲، ص ۷۴-۱۰۶ (بخش پنجم: احادیث کیفیة جمع القرآن و الشبهات الناشئة عنها حوله)؛ شماره ۳، ص ۴۳-۶۸ (بخش ششم: ردّ احادیث الغطاء فی القرآن) (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۴)؛ شماره ۴، ص ۱۵۲-۱۱۳ (بخش هفتم: نقد و تمحیص فی احادیث جمع القرآن)؛ سال چهارم، شماره ۱، ۱۴۰۹ ق، ص ۱۰۵-۱۴۹ (بخش هشتم: مشهوران لا أصل لهما) (صحتی، ۱۳۷۴: ۱۵۵).
- میلانی، علی، «نقد و بررسی دیدگاههای پیرامون تحریف قرآن از جهت وجود لحن و خطا در قرآن»، تراثنا، شماره ۱، ۱۴۰۸ ق، ص ۱۱ (مجله بینات: ۱۶۹/۲۱).

کتاب شناسی

۱. حجتی، محمدباقر، کشف الفهارس، تهران، سروش، ۱۳۷۰ ش.
۲. الحسن، عبدالله، مناظرات فی العقائد و الاحکام، چاپ دوم، دلیل ما، ۱۴۲۱ ق.
۳. صحتی سردرودی، محمد، «کتاب شناسی افسانه تحریف»، صحیفه مبین، شماره ۲، تابستان ۱۳۷۴ ش، شماره ۳، پاییز ۱۳۷۴ ش.
۴. مجله نینات، شماره ۲۱.
۵. موسوی دارابی، سید علی، اسطوره تحریف، مشهد، امامت، ۱۳۸۱ ش.
۶. نجفی، هادی، موسوعة احادیث اهل البيت (علیهم السلام)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۳ ق.
۷. نقوی، سید شهسوارحسین، امروهوی، هندی، تألیفات شیعه در شبه قاره هند، دلیل ما، ۱۳۸۴ ش.
۸. نکونام، جعفر، چکیده پایان نامه های کارشناسی ارشد و دکتری علوم قرآنی، تهران، راین، ۱۳۷۸ ش.

